

Žene u crnom

Beograd, Jug Bogdanova 18
email: office@zeneucrnom.org

tel/fax 011 2623225
www.zeneucrnom.org

Ženski sud: feministički pristup pravdi

Javna prezentacija Ženskog suda, 5. mart 2016.

Održana je na Univerzitetu u Novom Sadu – ACIMSI Centar za rodne studije, Novi Sad, u prisustvu dvadesetak osoba, uglavnom studentkinja rodni studija, novinara Nezavisnog udruženja novinara Vojvodina i par aktivistkinja.

Nakon kratkog uvodnog dela i predstavljanja (Svenka Savić, prof. emerita Univerzitet, Novi Sad i Staša Zajović, Žene u crnom, Beograd), govorele su svedokinje na Ženskom sudu održanom maja 2015. godine u Sarajevu.

I deo: Svedokinje govore o svom iskustvu svedočenja na Ženskom sudu u Sarajevu (O čemu sam svedočila?)

Suvada Selimović, Đulići, Bosna i Hercegovina svedočila je na ŽS o masakru civilnog stanovništva bošnjačke nacionalnosti 1992. godine: „Uvijek mi je jako teško da se vratim u 1992. godinu. Imala sam troje djece i sa suprugom živjela u našem selu...“

Nadežda Kostić, Kruševac svedočila je na ŽS o prisilnoj mobilizaciji muškaraca za rat na Kosovu 1999. godine, a tokom vojne intervencije Nato-a: „Govorila sam takođe i o otporu žena u Kruševcu, koje su se spontano organizovale nakon odlaska vojske na Kosovo, danima smo protestovale, blokirale ulice, tražile da se naša deca vrate kući...“

Vesna Đorđević, Zrenjanin je svedočila o brutalnom kršenju radnih prava žena: “Moja priča počinje pre osam godina kada mi je muž otišao u stečaj, bio je pozvan da štrajkuje, i tamo je i umro. Ja sam dobila karcinom i operisala sam se. Ja radim kod privatnika sedamnaest godina. Koleginica i ja smo pokrenule udruženje za radna prava žena „Roza“. ŽUC su mi pomogle da progovorim. Ono što nigde nisam mogla da nađem, našla sam kod njih...”

II deo: O značaju svedočenja na ŽS, iskustva svedokinja se mogu rezimirati na sledeći način:

Za Suvadu Selimović ŽS:

- zajednički prostor borbe za pravdu žena žrtava rata i svih drugih nepravdi;
- mogućnost da žene govore istinu o onome što se desilo a na osnovu svog iskustva a ne preko falsifikovanih informacija medija i političara;
- povezanost, zajedništvo i uzajamna podrška svedokinja izvan i iznad državnih granica i nacionalne pripadnosti;

- **izgradnja etike odgovornosti svedokinja putem razotkrivanja manipulacija političkih elita koje 'guraju narod u rat', itd.**

„Na ŽS sam vidjela jedan zajednički put. Sve svjedokinje iz bivše Jugoslavije su se našle na tom zajedničkom putu do pravde, na kojem je svaka kazala šta se njoj u njenoj sredini desilo, nije bitno iz kojeg naroda dolazi, bitno je progovoriti, reći svu istinu o tome ko je to radio. Onaj koji skriva zločin je za mene isti kao i onaj koji je zločin počinio. Jedina je pravda ta koju sam vidjela na ŽS. Mi, svjedokinje koje smo učestvovala u tim grupama, slušale smo jedna drugu, davale smo podršku jedna drugoj. Da nisam učestvovala na ŽS, ne bih znala šta se desilo u Srbiji. Ono što mediji pričaju, to je druga slika, mi iz toga nismo mogle znati šta je prava istina. ŽS je značajan jer su žrtve progovorile, svjedočile o svom iskustvu. Sve dok se žrtve ne ujedine nema pravde. Sve žrtve iz cijele bivše Jugoslavije treba da se ujedine. Zajednički put je pravda. Ako se mi ujedinito mi ćemo sve te prepreke da uklonimo. Ako mi budemo slušali šta nam drugi govore, nema nam pomoći. Ni u jednom ratu ni jedan političar i njegov neko nije nastradao. Ni jedan nije bio u logoru, nije poginuo, oni su na sigurnom. Oni guraju narod u rat...“ **(Suvada)**

Nadežda Kostić je na ŽS videla mogućnost da:

- **Govori o otporu ratu – pruži drugačiju verziju o onome što se događalo u Srbiji tokom rata,**
- **umesto 'pogrešne 'medijske predstave, nisu 'svi u Srbiji bili za rat',**
- **obelodani medijski mrak i iskrivljene informacije o onome što se dešavalo u Srbiji i time utiče na menjanje stavova o 'kolektivnoj odgovornost' ljudi u Srbiji za rat, pri tom ne umanjujući krivicu 'manjine koja je činila nedela',**
- **iznese kolektivno iskustvo otpora žena prisilnoj mobilizaciji i to preko ličnog iskustva,**
- **mogućnost da sazna istinu o otporu prisilnoj mobilizaciji tokom rata u Srbiji, jer zbog 'medijskog mraka' čak ni to nije bilo moguće,**
- **iznese informacije o posledicama ratnog nasilja, pre svega zločina prisilne mobilizacije, na zdravlje srodnica mobilisanih,**
- **optuži državu zbog nepostojanje bilo kakvog sistema brige za žrtve ratnih trauma,**
- **oda priznanje prijateljicama, aktivistkinjama koje su joj pružale i pružaju podršku u prevazilaženju trauma izazvanih ratom,**
- **ukaže na emotivni, moralni i svaki drugi značaj odnosa sa svedokinjama i ostalim ženama tokom procesa ŽS, a posebno 'ogromnu podršku' bez koje 'ne bih mogla da se nosim sa svim tim teretom'.**

„Moj motiv da svedočim na ŽS je bio zaista jak, zbog toga što sam želela da žene iz drugih nacija, koje su velike žrtve rata, posebno žene BiH, majke Srebrenice, jer duboko verujem da su one najveće žrtve rata, da ih upoznam sa time da nisu svi u Srbiji bili za rat, da u Srbiji velika većina ljudi nije želela rat, nije želela nikome da se desi ovo što se desilo, da su oni koji su odlazili u rat i činili nedela bili manjina. Zbog medijskog mraka i neke pogrešne slike koju su drugi imali o nama, ljudi su mislili da smo svi mi zločinci. Ja sam želela da se ta istina sazna kroz moje lično iskustvo. Ja na tom sudu nisam predstavljala sebe, iako sam govorila o svom ličnom iskustvu, nego sam predstavljala mnoge majke i žene koje su se takođe borile da svoju decu ne pošalju u rat, da ih sakriju. Ja sam posle mnogo godina od Staše čula kako su ŽUC sklanjale mnoge vojnike, mnoge dezertere. Ja u Kruševcu u jednoj maloj sredini, u jednom crvenom gradu, nisam imala o tome informacije. Da sam sve to znala, verovatno da bih reagovala na vreme. Ja sam uspela da jednog sina oslobodim, posle teške borbe. Drugi je sin na žalost otišao na Kosovu. Sve je to ostavilo velike posledice na moje zdravlje, na zdravlje naše dece. U Srbiji se danas niko ne bavi ljudima koji su išli na ratište, niko ne radi sa njima i njihovim traumama, da ih leči. Mi smo sami morali da se borimo, kao što smo se borili. Da nije bilo podrške nekih mojih ličnih prijateljica, da nije podrške sada mojih žena i mojih aktivistkinja, koje sam upoznala na ŽS i disale istom dušom, ne bih mogla da se nosim sa svim tim teretom“ **(Nadežda)**.

Za Vesnu Đorđević je najvažnije to što joj je ŽS omogućio da:

- govori o svom iskustvu nepravdi na radnom mestu,
- podstakne druge žene da govore o tome,
- stvori prostor i organizuje ženske akcije protiv nasilja i kršenja radnih prava.

„Ja sam pretrpela razna poniženja, jer petnaest godina radim kod privatnika. Onda sam sreća žene koje su mi otvorile oči. Ja sam prvi put njima rekla šta se meni desilo, jer su one otvorile taj prostor. Žene se boje. Mi imamo prostor, gde žene dolaze, ali one neće da se slikaju, neće imena da kažu, da se sretnu sa ženama i ispričaju šta im se dešava. Treba nam što više tih mesta na kojima će se stvoriti prostori gde one mogu da progovore. Jedino tako možemo da se organizujemo da bi nešto moglo da se promeni. Tome su me naučile Žene u crnom“ **(Vesna)**.

III deo: Pitanja publike

Na pitanje Nedima Sejdinovića (NDNV): „Spomenuli ste da je u tim deportacijama i likvidacijama učestvovala i vaše komšije. Da li vi sada imate komunikaciju sa njima? Kakvi su vaši međuljudski odnosi?, Suvada je odgovorila da:

- postoji zavera ćutanja među susedima srpske nacionalnosti o onome što se događalo tokom masakra juna 1992. i da to onemogućava uspostavljanje poverenja među susedima,
- za sticanje poverenja među susedima je najvažnije da 'svako progovori o onome što su činili 'njegovi',
- sa izbeglima i raseljenima srpske nacionalnosti nemaju problema,

- **nema pravde dok god sve žrtve ne progovore i 'ne izjasne se'.**

„Mi kao mještani Đulića nemamo problem sa ljudima druge nacionalnosti koji nisu učestvovali u deportacijama. Kad smo se vratili i tražili informacije o grobnicama, oni drugi koje smo prepoznali na barikadama, oni ili neće ili ne smiju da progovore. Da su htjeli, ti ljudi su mogli da nas spasu, mogli su samo da nas puste da prođemo. Niko nije htio da nas zaštiti. Možda su oni tada imali pritisak od nekoga, ali sada mogu da progovore, da nam kažu. Da nam kažu, mi bismo im oprostili, samo da progovore.

Mi smo 1. juna (1992.) protjerani iz našeg sela. Ljudi koji su bili svjedoci iz Srbije (na suđenju na Specijalnom sudu za ratne zločine u Beogradu), rekli da su u jedno srpsko selo došli još u aprilu 1992. Mi tada nismo ni sanjali rat.

Mi smo sada samo na dobar dan. Mi živimo jedni pored drugih. Mi se družimo sa ljudima koji su izbjegli iz Sarajeva a koji tu žive. Mi sa njima nemamo problem.

Najvažnije je da svi mi o svojim progovorimo. Dok god se žrtva ne izjasni, nema pravde“.

U nastavku razgovora razgovarale smo o feminističkom kodeksu u procesu organizovanja ŽS (feministička etika brige i odgovornosti prema svedokinjama tokom celokupnog procesa organizovanja ŽS, kao i nakon održavanja ŽS u Sarajevu)

Asistentkinja na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu pokrenula je pitanje ignorisanja, ravnodušnosti i ćutanja među studentskom populacijom o onome što se dešavalo 90-ih godina:

„Kad pričam o onome što se dešavalo devedesetih, studenti imaju u startu negativnu reakciju, ne žele da čuju. Njima je toga dosta. Mi nemamo prilike da ovde čujemo majke prisilno mobilisanih. Postoji otpor mladih prema onome što se dešavalo i zato je dobro suočiti ih sa iskustvom žena odavde, sa onim šta su preživele. Mladi jako malo znaju o onome što se dešavalo. Ja se sa tim suočavam svaki dan...“

Projekcije dokumentarnih filmova o završnom događaju – Ženski sud u Sarajevu (maj 2015.)

Feministički pristup pravdi – autor Noah Pintarić, trajanje 09.40 minut

Ženski sud, Sarajevo – autorka Berina Džamailović, trajanje 5.26 minuta

Tanja Đurić Kuzmanović, prof. dr Univerzitet u Novom Sadu je govorila o svom iskustvu saradnica na ŽS po pitanju socio-ekonomskog nasilja:

„Ekspertkinje su na ŽS imale zadatak da razjašnjavaju kontekst, etnički, rodni, ekonomski za nasilje, i da analizirajući njegove uzroke, formulišu kontekst za individualna svedočenja i time pokažu snažan uticaj isprepletanosti ličnog iskustva i globalne ekonomske krize.

Svedočenja žena koje su pretrpele ekonomske zločine pokazuju činjenicu da su ekonomski i politički procesi decentralizacije išli ruku pod ruku da bi se devedeseih godina preokrenuli u nasilnu dezintegraciju zemlje. Svedočenja žena pokazuju da su se nacionalistička histerija i ratovi, vođeni nakon raspada socijalističke Jugoslavije, uspostavljali kao način uvođenja u kapitalizam kroz prvobitnu akumulaciju kapitala i društvenu retradicionalizaciju. Ratna logika kapitalizma je stvarala uslove za pljačke društvene imovine koje su se kroz rat i nasilje legitimisale i koncentrisale u nekoliko mafijaških ruku. Žene su postale dodatno ugrožene, ali

su na specifičan način učestvovala u svemu ovome. One su vodile tešku bitku da prehrane svoje porodice, ali su time postale i simboli nacionalističke politike i nacije.

Oblici ekonomskog nasilja nad ženama u ratnom i poratnom periodu su mnogobrojni. Ja ću nabrojati one najučestalije.

U ratnom periodu su identifikovani različiti oblici represije:

- život u oskudici, pretnja siromaštvom, diskriminacija na radnom mestu zbog manjinske etničke pripadnosti, pretnje na radnom mestu,
- žene koje su pružale otpor režimu bile su izložene isterivanju sa posla, stvaranju nepodnošljive atmosfere da zaposlene žene same napuste svoja radna mesta u strahu za sopstveni život,
- nepoštovanje zakona i tadašnjih propisa o radu, seksualno uznemiravanje i ucene,
- sistematsko urušavanje fabrika i preduzeća, prinudni odmori, drastično smanjene plata, neuplaćivanje doprinosa u državne kase, represija nad sindikalnim aktivistkinjama.

U poratnom periodu dolazi do ubrzanje procesa privatizacije pa su kao zločini nad ženama prepoznati:

- rad na crno, odnosno neprijavlivanje, sezonski rad preko omladinskim zadrugama koje onemogućavaju bilo kakvo osiguranje, rad bez prava na odmor, na pauzu ili sa drastičnom kontrolom pauza,
- onemogućavanje korišćenja prava na porodiljsko, manja plata za ženske radnice od muških radnika, brisanje invalidnine za radnike invalide iz penzionog i zdravstvenog osiguranja,
- nemogućnost zapošljavanja starijih žena i mladih osoba, ucene, zloupotrebe i pretnje zbog siromaštva, život u stalnoj pretnji učenama, siromaštvom, nebezbednošću, seksualne ucene.

Posleratni period postsocijalističke transformacije nije doneo boljitak većini stanovništva, ni kraju ženskoj bedi i poniženju. Taj period je označio nastavak rata drugim sredstvima:

- obezbeđivanje nesmetanog prekomponovanja rada i kapitala, kroz pljačku preostalog kapitala,
- formiranje prekarijata kroz uvođenje fleksibilnih i nesigurnih poslova, * urušavanje radničkih prava i jačanje svih vidova diskriminacije na radnom mestu, horizontalnog i vertikalnog mobinga kao novog oblika poslovnog upravljanja zaposlenima danas.

Široka je lepeza socioekonomskog nasilja koje su svedokinje preživele u ratnom i posleratnom periodu otimačine društvene svojine. Potresna i hrabra svedočenja žena iz svih krajeva bivše Jugoslavije o različitim manifestacijama nasilja koje su preživele u proteklom decenijama pokazuje činjenicu da svako nasilje prožima i privatnu i javnu sferu života i žena i muškaraca.

Obrazac koji se ponavlja iz ženskih svedočenja, pokazuje sistematičnost neoliberalnog patrijarhalnog i militarističkog nasilja nad ženama, koje reprodukuje i feminizira patologiju bede i siromaštva. Takav opšti obrazac pokazuje da se i na globalnom i lokalnom nivou

dramatičko urušavaju svi vidovi solidarnosti, omogućuje se i legitimiše nasilje nesigurnost kao način života.

Svedočenja žena pokazuju i globalni način delovanja neoliberalne ekonomije i brutalan način na koji se raspadala naša zajednička država. Iskustvo svedokinja pokazuje kako su se ekonomski i politički procesi nacionalizam i nasilje kontinuirano međusobno osnaživali u stvaranju začaranog kruga nerazvoja i siromaštva pogubne po većinu stanovništva. Nekada te posledice pogađaju žene na drugačiji način od muškaraca. Ženski problemi često ostaju nevidljivi i samim ženama, jer one često i same reprodukuju patrijarhalne vrednosti u društvu, one reprodukuju i sopstvenu podređenost i ostaju ekonomski i politički i društveno pasivne. Svedokinje su učinile da ove situacije postanu vidljive. One su učinile vidljivim hijerarhiju u odnosima moći u društvu. One iz ženskog ugla sagledavaju ključne uticajne procese, nacionalističko nasilje, postsocialističke transformacije neoliberalne globalizacije, koje nisu odredile samo njihov život i traume, nego i njihove porodice.

Svedočenja žena koje su preživele ekonomsko i socijalno nasilje trasiraju emancipatorski putokaz o odnosu rodnosti i ukazuju na drugačiju potrebu za pravdom. Značajna je njihova potreba za pravdom i otporom koja pokazuje koliko je važna solidarnost.

Među učinke ŽS, Tanja Đurić Kuzmanović je istakla:

- *Svedokinje se uz sve preživljene strahote odupiru nasilju i tako ohrabruju i inspirišu. Njihove poruke su hrabra zadivljujuća i optimistična.*
- *Svedokinje postavljaju zahteve za pravednim mirom, zahtevaju ne samo materijalno i moralno obeštećenje, ne žele samo da pričaju i tumače.*
- *Svedokinje optužuju i imenuju zločin i zločince, prepoznaju da nema promene, da postoji kontinuitet nasilja.*
- *Izgradnja ženske solidarnosti je neprocenljiva zasluga ŽS.*
- *Proces ŽS je imao katarzično dejstvo, da se žene oslobode svoje traume. Drugo još važnije, one su same zahtevale organizovani otpor. Bez takvog otpora koji je izgrađen na savezništva i solidarnosti.*
- *Spoj između akademskog i praktičnog je važan i treba da mobiliše na akciju, na politiku. Feminističko znanje je ono znanje koje poziva na promenu stvarnosti i svesti. Neoliberalni model nama rastura i zdravlje i obrazovanje.*

Svenka Savić je govorila o zajedničkom pređenom putu prožimanja i povezivanja feminističkog aktivizma i teorije, o značaju ŽS za akademsku zajednicu:

„Sa Stašom radim od 1990. naovamo. Mnogo se toga može uraditi zajedno. To mora da postane deo akademskog prostora. Prvo ulaženje u akademiju je izgledalo ovako: došle su Staša, Jasenka Kodrnja i Biljana Kašić iz Zagreba. Ušle smo tiho na Filozofski fakultet i tu smo imali prvi skup o feminizmu. Prošlo je dosta vremena, pa smo onda plakatirale dolaženje

Žena u crnom, a sada plodove saradnje ubacujemo u obrazovni program. Svake godine organizujemo nešto zajedničko. Ja želim da studentkinje to znaju. Nauka je kod nas interdisciplinarna, mora znati šta se dešava sa ŽS“.

Svenka je govorila o predrasudama najvećeg dela akademske zajednice prema feminističkim temama i ogromnim problemima sa kojima se suočavaju feminističke naučnice: „Maja Sedlarević će braniti doktorat na temu životnih priča, svedočenja žena. To su teme koje teško prolaze na komisijama, dok povrede podlaktica sportista prođe lako, a ove stvari ne mogu. To se vraća do besvesti i ja sam jako umorna od svega toga. Mi radimo pod jako teškim uslovima“

Na pitanje: Ako bi se 'mali ŽS' organizovao u Vojvodini, o kojim problemima bi trebalo raspravljati?, učesnice su se najviše opredelile za sledeća pitanja:

- Ekonomski problemi,
- pravima žena na selu,
- događijima iz 90-ih o kojima se u Vojvodini 'ćuti'.

Na kraju je bilo reči o budućim planovima ŽS:

- nastavak promocije ŽS
- dokumentarni film o ŽS
- ohrabriti druge žene da i one izađu i svedoče javno (*„mnoge žene u mojoj zajednici koje su preživjele dosta nasilja, nisu spremne da svjedoče, jer postoji strah. Postoji strah od porodice, od zajednice, od sredine gdje živi. Žena neće ni da kaže čega se boji. Mi smo na ŽS stvorile prostor da ohrabrimo žene da njihov glas izađe u javnost“* **(Suvada).**

Transkript uradio: Miloš Urošević

Priredila: Staša Zajović